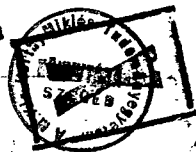
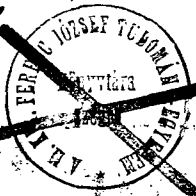
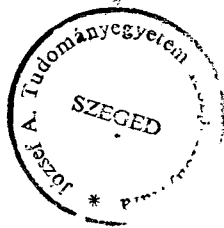

4356.

19890

(Correspondencia - w
 az Országos Magyar Művelődési
 Társaság kezében c. vállalatból)

Debreczen.

Nemcsak a magyar alföldnek, de az összes magyar népfajnak legnevezetesebb városa, melynek bemutatásával hely- és népismertetésünket megkezdjük: *Debreczen*; a hogy ezt országszerte *Kálvinista Rómának* is nevezik, a hogy Bartha Boldizsár krónikájának bevezető soraiban mondja: „Ez merőben épült, erős kerítés nélkül való, csak engedelmességhez ragaszkodó Debreczen nevű város, édes lakó hazám“.

A magyarok megtelepülése előtt Debreczen helyén város alig lehetett, miután egész Debreczen környékén semmiféle sirlelet nem találtatott még, mely bármely korábbi történelmi települők ott tanyázását igazolná. Történelem előtti korszakból származó leletek is csak nagy gyéren találhatók itt e vidéken, egy kőalapács az „átkos földön“, egy hamuverder, obsidián kőkések, miket a nép „ugorková“-nak nevez, s néhány lisztörő kő jelzi, hogy valaha ide is eltévedt az ősemlék.

Hegy nem látszik Debreczen láthatárán; apró dombok, a melyeknek magassága 6—10 méter között váltakozik, vonulnak el hosszú sorban keleti és nyugoti határain; ezeket a népajk *Kún halmoknak* nevezi, vagy *Tatárhalmoknak*; a geologusok azonban rég megállapították, hogy azok neptuni alkotások, nem emberi kéz művei.

E domborok között terül el az a széles rónaság, melyet *laposok, erek, folyások* szágatnak szélylyel, melyeknek mind külön neve van. Kanyargó patakok, a melyeknek folyása alig vehető észre, nádasoktól felvert tavak, kaszálható *fenékek* felváltva sziksós *tömpölyökkel*, s a sok apró *Pecze, Kösü, Kadarcs* összeszűrődéséből támadt „*erek-apja*“, a *Hortobágy*, lomha folyásával vezeti valamennyit a nagy Sárret felé; de ha megdagad, előnti az egész rónát. A Hortobágy partja csak 28 méternyi magasságra van a tengerszín felett. E szabadon kanyargó *folyásokon* kívül mérnöki tudomány rendezte árkok is huzódnak át a rónán, a melyek a *Tisza* kiöntéseit vezetik

le. Maga az I. Lipót diplomája a Debreczennek engedélyezett vámszedésre nézve indokul hozza fel, hogy „*Döbröczön város völgyes, lapályos és sáros helyen fekszik*“.

E minden oldalról nyílt, vizektől átitatott dőbörtájon nagy várossá tömörült telepet örökíteni meg, és azt azután sok századon keresztül fenn is tartani; bástyák nélkül, ágyuk nélkül, hadsereg nélkül, csupán előrelátó helyes észszel, szorgalommal, valóban csupán annak a fajnak a műve lehetett, mely azt megvalósította.

Maga *Debreczen* városának a *czimere* első tekintetre meglepi a heraldika buvárát. Annak az összeállítása egy történelmi feladvány. A czimer paizsában egy *fehér bárány*, feje körül arany glória, vállán fehér keresztes vörös zászló, a bárány lábai alatt egy *kiterjesztett könyv*, fölötte egy *emelkedő pálma*, a vért fölött egy koronás nyílt sisak, azon egy lángok közül emelkedő *phoenix*, s a fölött balra egy sugarkoszorus *arany nap*, megannyi korszak emléke Debreczennek. A zászlós bárány a feltámadó üdvözítő jelképe, II. Endre jutalma a szent földön tett szolgálatokért; a kitárt könyv, a lángok közül feltámadó phoenix és a nap Rudolf király adománya, a hamvaiból újra támadt s a tudományokat terjesztő város jelképezése, s a terhe alatt növekedő pálmafa I. Lipót király elismerését mutatja fel beszélő képben Debreczen nagy érdemei iránt.

Debreczennek, a milyen messze a krónikák és irott emlékek visszavezetnek, saját történelmi élete van, mely a szokott fogalmaktól eltér, önállóan fejlődik s kifelé érezteti hatását a nemzetre.

Az Árpád-házi fiágbeli királyok alatt *Debreczen* már olyan hatalmas város volt, hogy saját várispánja, *Debreczeni Dózsa Endre* vezetése alatt egész hadcsapatot küldhetett *II. Endre* királylyal Palestinába, s ezért nyerte az első czimerét, a mi egyértelmű a kiváltságos szabadalommal. Azontúl egész *Róbert Károlyig* a *Debreczeni Dózsák* maradtak a város örökös urai. *Dózsa Mátyás* alatt Debreczen *Róbert Károly* pártjára állt s a trónkövetelőket egyenként segített leverni: előbb *bajor Ottót*, azután *Csák Mátét*, utoljára *Leót*, a gácsországi királyt; s ezért annyira emelkedett becsületében, hogy várispánja, *Debreczeni Dózsa Mátyás* előbb Szabolcs, Bihar főispánja, majd Erdély vajdája s végre Magyarország nádora lett. A város maga is kiváló szabadalmakkal lett felruházva, melyeket az egymásután következő *Nagy Lajos*, *Zsigmond*, *Ulászló* királyok még kibővítettek. *Debreczen* polgárai egyenrangúakká lettek a budai polgárokkal; porté-

káikkal vámmentesen üzhettek kereskedést az egész országban, semmiféle vétségért őket más bíróság elé nem volt szabad állítani, mint a saját választott városbíróságuk elé. Ennek volt élet és halál fölött ítélésre joga a város statútumai szerint, s a mi legnevezetesebb szabadalma volt Debreczennek, az, hogy területe *menedéknek* lett nyilvánítva minden *jobbágyra* nézve, a ki ott le akart települni. Ez magyarázza meg népességének gyors szaporodását. Az egész vidék jobbágy népére nézve Debreczen területe volt az egyedüli szabad föld, a hol a főispánok és földes urak úri hatalma megszűnt. Debreczennek ugyan magának is volt földes ura, de polgárai soha robotot nem szolgáltak, hanem fizettek kétezer forint taksát ősidőktől fogva, s azzal szabad urak voltak saját városukban, sőt szerzett praediumaikban maguk gyakoroltak földesúri jogokat.

Ez a szabadság képezte Debreczennek a bástyáit.

Mert kőfal nem kerítette *Debreczent* soha, daczára *Zsigmond* király ezt elrendelő határozatának. Egy sövénynyel bepaláncolt árok, vályog őrtornyokkal, képezte a kerítését; martalóczok ellen sem elég védelem; a hogy be is tört rajta több ízben a zűrzavaros idők alatt összecsapzott gyűlevész; de azt a debreczeniek a piacuk közepén verték szélyel, s egy ilyen lázadó csapatnak történelmi hirre vergődött vezérét, a *nagy Kardcsont*, a hely színén le is nyakasztatta a debreczeni bíró.

Debreczennek e hatalmas kifejlődését még nevezetesebbé teszi az, hogy közvetlen közelében volt az ország öt fő városának legfényesebbike: *Nagy-Várad*; királytestvérek, királyfiak lakhelye, püspöki székhely, Szent László síremlékének őre, hatalmas kerített erősség. Nagy-Várad magához vona a fényes, hadszerető nemességet; Debreczen az egyszerű, békés, munkás polgárt.

A hűbéri viszony, mely határozott pénzfizetéssel volt szabályozva, a Dózsa után a szerb *Brankovics Györgyre*, majd *Hunyadi Jánosra* szállt; amannak zálogba adta azt *Zsigmond* király, ennek honfijutalmul a nemzet. Felsőszázadig a *Hunyadi* család maradt *Debreczen* fennura; hűségéért *I. Mátyás király* a kincstári nyerevénybeli jövedelmek fizetésétől fölmentette a várost, ugy szintén annak kereskedőit minden vámfizetéstől az országban, míg ellenben a városnak szabadalmat adott a Hortobágy révén vámszedésre. Elvégre 1477-ben kiadott rendeletével az addig Nagy-Váradon tartott kereskedelmi rakódót *Debreczenbe* helyezte el. E tény alakította át *Debreczent* azzá, a minek emelkedését köszönheti: a vásáraitól híres keres-

kedelmi várossá, a hol az előkelő világot az iparos és kereskedő osztály képezte hajdan úgy, miként ma. S ez osztály mindig magyar volt, a vállalkozás, üzérkedés szelleme természetévé vált: a nyereséget nem hagyta idegen kézre. Krónikaiban találunk egyes adatot, mely szerint csupán tizenkét *görögnek* lett megengedve, hogy a városban üzletet nyithasson, de azok közül is, ha egy kihal, helyébe más görögnek nem szabad betelepülni. A nagy „szabadság“ alatt, a hogy az országos vásárokat nevezték, szabad volt Debreczenben a világ minden népének portékáit árulni; el is jöttek arra messze földről oláh boérok, török kalmárok, lengyel kereskedők s egész bazárt rendeztek karmazsin, selyem-, patyolat-czikkeiből; de azontúl csak a debreczeni polgárnak volt szabad az „állásokat“ megtölteni; míg neki szabadalma volt még Stambulban is felütni az árúsátorát.

A tökéletesült műipar s annak készítményeivel messze földre folytatott kereskedés már a hajdani időkben is bővebb ismeretekkel gazdagítá e városban a népszellemet. A tehetős polgárok fiaikat eleinte *Krakóba* küldték akadémiára s otthon is iskolákat alapítottak világi mesterekkel, a kikről a város egyik legnagyobb utcája maig is nevét viseli: „mester-utcza“.

A Hunyadiak kihalta után a *Szapolyaiakra* szállt a fennuri hatalom a város fölött. *János* király a birtoklást hatalmas hívére *Enyingi Török Bálintra* ruházta 1536-ban. E történelmi nagynevű főúr hozta be a *reformációt* Debreczenbe. *Bálint pap* volt az első hitterjesztő. A debreczeni nép tömegesen vette föl az új vallást, s tizenhat év mulva az egész város a protestantismust vette fel s újabb tíz év múlva Kálvin tanáinak híved lett; templomát átadta az új hitnek, minden más egyház megszűnt.

Az állambontó nagy catastrophák ezután *Debreczent* sok időre az erdélyi fejedelmek főnhatósága alá osztják. Ezek a válságokban változatos idők fejtették ki *Debreczen* nevezetes életbölcssességét.

Három-, négyféle ellenséges tábornak útjában, kőfalak nélkül, hadsereg nélkül, mégis szabadon, mindig hazájához híven, a felvilágosodás, a tudomány munkájában kitartón, mint egy független reszpublika, állt egyedül magában ez a város. Megváltotta magát a szultántól, a pasáktól, a saját fejedelmétől, a császári vezérektől; dülő hadaik ellen nem küldött táborn, megadta a ráesett hadilletéket; de azontúl vasvillát nem ragadott ellenséggel mérkőzésre, hanem eléje küldé biráját, előljáróit s megalkudott vele: tüzet vasat távol tudott tartani magától; a harczvágyó fiatalságot otthon tudta fegyelemben tartani, a népszenvedélyt, mely keresi a veszélyt lecsillapítá.

Nem egyszer megesett az ilyen követségbe küldött elöljárókon, hogy a dolyfős ellenség fogságra vetette, meg is kinoztatta őket; a vezérszónok, a bíró ott vesztette a fejét, a szomorú példa még sem tartotta vissza az utána következőket: Debreczen volt a háza.

Hányszor fogadta be ez idők alatt *Debreczen* egész elpusztult városok menekülő népét, *Szeged*, *Makó*, *Csanád* lakosait! A mindenütt üldözött reformatio hívei itt találtak állandó menedéket s mikor Rákóczy Ferencz hadi sorsa bevégeztével az országot elhagyta, a vele bujdosott védtelen nép tömegét, a kuruczok asszony- és gyermektáborát Debreczen oltalmára bizta: ez fogadta be őket.

És mikor elvégre arra került a sor, hogy nem használt az engesztelés, a fizetés: akkor megmutatta Debreczen népe, hogy a kardforgatástól sem szokott el; mikor 1566-ban a krimi tatárok dúló hada, rabságra fűzött népet hurczolva magával, Debreczen felé hömpölygött, a polgárság az újvárosi határban szétverte őket, s a foglyokat kiszabadítá; a csata helyének neve ma is „*Vérvölgy*“.

Még sem óvhatta meg *Debreczent* se bölcsesség, se áldozatkészség, se vitéz ellenállás a veszedelemtől; nemcsak a császári vezérek, hanem törökök-magyarok is, pribékek, megrohanták, kirabolták, s az 1564-iki tűzvészben az egész város, templomaival együtt porrá égett.

De a népben élő hatalmas közszellem újra fölemelte hamvaiból a semmivé lett várost, s ezt még gyakran volt alkalmá ismételni. Az a lángokból támadó phönix a város czimerében e korszakot jelképezi.

Jellemzi ez időket a városi tanácsnak 1610-ben kelt határozata: „Mivel az Isten az ostort még ki nem vette közülünk, de sőt a romlás napról napra növekedik: annakokáért, míg az Ur Isten csendes állapotot nem hoz; senki hegedülni, tánczolni, lajtolni, virginálni ne merjen“.

Az pedig a népet jellemzi, hogy a változatos hadviselés alatt, a melyik uralkodónak alattvalójává tette a békeszerződés e nagy magyar várost, annak a hűségét őszintén megtartá. A *Habsburgi* családbeli királyok épen úgy, mint a *Szapolyaiak*, *Báthoriak*, *Bethlen*, *Bocskai* és a *Rákóczi*-ak a becsületes hűségért jutalmazták új és megerősített régi szabadalmakkal e várost; *Báthori István* még lengyel király korában sem felejtí ki azt kegyosztásából, sőt még a török szultán is megteszi azt, hogy egy inségteljes évben a város adójának egy részét elengedi. — *Bethlen Gábor* fejedelem kezdé el a tűzvész által elpusztított nagy templom fölépíttetését, *I. Rákóczi*

György pedig befejezte azt s számára, diadalmas hadjáratokban elfoglalt ágyukból öntött 50 mázsás harangot ajándékozott, mely sokféle viszontagságot szenvedve, mai nap is Rákóczi-harang nevet visel. *II. Rákóczi György* sokkal rosszabb emlékeket hagyott *Debreczennek*. Lengyelországi hadjáratában oda veszté csapataikat, s a török elleni csatározásában rájuk hozta az ellenséget s nem tudta őket megvédeni. Maga is ott veszett a gyalui ütközetben; a győztes török pasa már csak öreg késeket és egy hosszú lánczot követel a debreczeniektől: amazokat az elesett magyar vitézek fejét lenyuzni, emezt a foglyokat hozzá kötni.

A harmincz éves vallásháboru alatt *Debreczen* városát a nyomorgatások egész sorozata vette elő. A török kegyetlenségeket felülmúlták Caraffa tábornok rendszeres dúlásai: úgy, hogy, mikor az elhagyta *Debreczent*, a házaknak fele lakatlan maradt. És a mikor már tűz, árvíz, elemek viszás rendje, s a minden elemeknél pusztítóbb emberi őrvongás kifáradt a pusztításban: akkor megindult maga a szilárd föld, hogy bevégezze a rontás nagy művét s egy földindulás perczében ledönté még azt is, a mi állva maradt.

És *Debreczen* népe még akkor sem veszté el lelkének erejét, eltűrt minden csapást, fölépített minden romot, újra kezdett minden munkát; maga is fenyegetett helyzetben, menedékül szolgált az egész ország minden üldözött lakójának. A vallásért zavart híveknek, a tudományosságnak, „egy“ fellegvára volt: a főiskolája. Azt soha sem engedte elpusztulni s onnan sugárzott szét megújultan szellemi hatalma.

Mint egy új világ partja, dereng e viharos zűrből elé az új korszak, melyet *I. Lipót diplomája* avat fel.

Ez már a véginység napjaira következett.

A minden csatatéren megvert, minden várhelyéből kiszorított ozman, utolsó várában, Temesvárott megszállva, erőszakos élelmezés végett tatár csordáival meglepte *Debreczent*. A kegyetlen had elől most már az egész lakosság elfutott. Üresen maradt a város, aratatlanul a vetések, néptelenül a legelők. Sivatag az egész vidék.

És megint újra támadt minden.

1693-ban *I. Lipót* király diplomája *Debreczent* már a szabad királyi városok sorába emeli, a melynek követei az országgyűlésen foglalnak helyet. E királyi okmány eleven képét rajzolja e nagy város rendkívüli szenvedéseinek s az azok közt teljesített nagy szolgálati érdemeinek, melyeket

„emberi fogalmat felülhaladók“-nak nevez. Ezeknek megjutalmazásául fölmenti azt minden földesúri szolgalmtól, harminczadtól és vámfizetéstől, régi szokásaiban, kiváltságaiban megerősíti, s ugyanakkor a város czimerét egy zöldellő pálmával kiegészíti. („Crescit sub pondere palma“ = terhe alatt nő a pálma.)

És újra felnőtt a pálma. Mert gyökerei a nép erkölceiben voltak megerősödve. Ez ős puritán erkölcsöket szigorúan kezelt törvények őrizték. Szemérmertlenség, bujaság, káromlás irgalom nélkül lett sújtva. Czéhbe lépő férfinak egy év alatt meg kellett nősülni; a házasságtörést halállal büntették; s a hadból eltávozó polgár házáat lebontották.

És a mellett magasra fejlesztették az ipart, ápolták a tudományosságot, a reformált vallást. Hiresek voltak ötvöseik, kik aranyból és ezüsből dolgoztak; még hiresebbek a tudósaik, kiknek aranyból, ezüsből becsesebb műveit a város nyomdájá örökölté meg.

S a míg a bölcs népvezetők a collegiumtól kezdve a csizmadiaszinig minden eszközt felhasználták a testi-lelki munka sikerének: a távol jövődőkre is kiterjedt a gondjuk. Egymásután vásárolták meg a szomszédjukban levő pusztákat, kevéssel azelőtt még virágzó falvakat, régi magyar nemesi családoknak az Óhatiak, Szepesiek, Zelemériek, Bajoniaknak ősi bölcséjét. Az idők mostohaasága, a török pusztítások, az élet bizonytalansága más vidékekre, nagyobb erősségek oltalma alá kergette a nemességet, leveleik elpusztultak, maguk elzülöttek, kihaltak, vagy másutt más név alatt virágoztak tovább. Debreczennek területe azonban részint szerzés, részint szerencsés és óvatos pörlekedések útján mindig nagyobbodott, egy kis herczegséggel fölért.

A Rákóczi-szabadságharcból *Debreczen* városa megváltotta magát a fejedelemtől fizetett 25 ezer forinttal ezüstben, aranyban. A nemzeti fejedelmek és vezérek mindenkor át voltak hatva annak a tudatától, hogy *Debreczen* fentartása mily fontos a nemzeti kulturára nézve, s ezért minden vérontó csapástól megóvták a várost, fiatalágát háboruba nem vitték; ha ellenséges tábor közeledett, a debreczeni népet előre figyelmeztették, hogy hagyja el a városát. S olyankor a harmadfél ezer házban egy lélek sem maradt: az ellenség egy holt várost talált maga előtt.

A szathmári békekötés után megszűnik *Debreczen* különleges története. Mint királyi város, mint a tudományosság székhelye, a nemzet nagy történetébe beleilleszkedve tölti be hivatását: fizet, tanít, küzd és munkálkodik.

1849-ben a magyar kormány székhelye lesz, kollegiumában ülésez a képviselőház, nagy templomában hirdettetik ki a függetlenségi nyilatkozat ápril 14-én. Augusztus 2-án itt vívatik meg a *Nagy Sándor* honvéd hada s a *Paskievics* orosz serege közötti véres csata, nehéz veszteséggel a szabadságharczósokra nézve. A muszkák által okozott pusztítás egy millió forintnyi kárt okozott *Debreczennek*.

Azóta ezt is kiheverte. Ma már *Debreczen* egy kulturváros: a régi *Debreczenből* csak az maradt meg, a mi életre méltó.

Ma már nem áll fenn a tilalom, hogy másnak, mint Kálvinhitűnek, nem szabad e városban letelepedni; de azért megmaradt a régi hitbuzgalom. Ma már nem áll fenn a nevezetes kiváltság, hogy a ki jobbágy létére *Debreczen* kapuin belép, szabad emberre lesz; hanem azért mégis vonja magához e város távolról közélről mind azt a népet, a ki dolog után gyarapodni óhajt. Ma már nincs szabadalma *Debreczennek* se vám, se adó, se harminczad alól; hanem azért az ipar és a kereskedelem első rangosztály most is e városban. Ma már nincsenek tógás diákjai, csattos cipős professorai; hanem azért a mostani tanárai is nagy részben az angol és német egyetemeken szerzik kiképeztetésüket, s a külföldi protestantizmussal való összeköttetések köszönheti, hogy mai nap is a hazai tudományosságnak erős vára — a *Kálvinista Róma*.

* * *

Láttuk, röviden vázolván, *Debreczen* történetét; most ismerjük meg magát a várost és annak érdekes népét, háza táját.

Előttünk áll a *Hortobágy*: a minden külföldi előtt annyit emlegetett pusztá.

A pusztának a képe nem mindig ugyanaz. Áldásos tavaszkor buja növényzetében vetekedik a délamerikai pampassal. Ezernél többre megy az otthonos növényfajok száma; nem hiába maga a magyar botanica is *Debreczenben* született meg. S a kövér legelőkön szerte mindenfelé legelésző gulyák, csordák, ménesek, juhnyájak, sertéskondák. E kép nagyszerűségét minden költői áradozásnál szebben leírja a szám. A hortobágyi pusztán egy ilyen szép tavaszi napon látunk hétezer lovat, húszezer szarvasmarhát, hatvanezer juhot és ötvenezer sertést: mintegy száznegyvenezer házi állatot, a melyekhez a „számos állatokat“ is hozzá számítva (két csikó tesz egy lószámot, négy malacz egy disznó számot), egy negyed milliót mondhatunk, a mi e pusztát megtölti. Ez képezi *Debreczennek* legfőbb

gazdagságát. Ezeknek az állatoknak legnagyobb része soha sem lát istállót; zivatar, egető nap, deres éj ott éri a szabadban, még csak egy terepély fa sincs, a mi védelmezze; csak az újabb időkben kezdenek számukra szárnyekőkat felállítani, a hová zimankós idő elől ember és állat meghúzhatja magát. Képünk egy ilyen alkotmányt mutat be. Télire valamennyit a nagy-erdei kaszálókra hajtják, s csak a hó szorítja a tanyákba.

S ennek a rengeteg állattömegnek az őrsége is egész néposztály: a csikósok, gulyások, juhászok és kondások. Sajátságos egy faj, a mely a pusztán születik és él; kényelemről, kényeztetésről fogalma sincs; papot, templomot soha sem lát, mégis tudja, mi a becsület; gazdája jószágát hűségesen őrzi; a míg bojtár, engedelmes; ha számadóvá vénül, a bojtár-jával emberségesen bánik. Nem tanult semmi tudományt, hanem azért a maga munkáját napokra be tudja osztani. Naptárt nem tart, de az időjáráshoz ért. A *Hortobágy* tömkeleges térképét úgy ismeri, hogy éjjel sem téved el rajta; s tudja, hogy meddig tart a határ, a hol az ő jószágának szabad legelni, pedig nincs ottan határkő. Gyors eszű, jószívű; bajba került embert megsegít jutalom nélkül, s szereti az állatjait, a melyeknek az ivadékaival együtt nőtt fel; valamennyinek ismeri a leszármazását. Nem is tudna élni a bezárt szobában: télen a bunda, nyáron a csillagos ég a takarója. Milyen irigylésre méltó constitutio! Ujabb időkben mégis készítenek maguknak nádból, fölül nyitott, gúnyhókat, középen téglatűzhelylyel. Ott főz a legfiatalabb bojtár egy bográcsban a messze eltanyázó pásztorok számára. Azt a bográcsot a tanyás a hátán hordja el karámról karámra. A mint egy pásztor jóllakott belőle, viszi a másikhoz a kenyérrel, evőeszközzel együtt. Kiegészítő társa a pusztai pásztornak a hűséges komóhdor, a magyar föld egyik különlegessége, a minek példányait a maguk eredetiségében csak az alföldön találni: ez a farkasok pandurja!

Gyönyörű egy látvány, mikor egy vágató vad ménes közül a vásárló kíváncsára kiszemel a csikós egy megjegyzett paripát, s azzal villámgyorsan közéhajítja a tömegnek a hosszú pányvát. A hurok biztosan a kiszemelt mén nyakára szorul, s arra a többi elszalad: ez az egy ott marad. A rieme vadállat, mely még kötőféket nem ismert, rug, szökell, felhányja magát a légbe: a csikós pedig ott áll, mintha bronzból volna öntve, napégette gyönyörű karjain duzzadnak az izmok, csendes erőszakkal odavonja magához a ficzánkölő mént, s mikor aztán a fejét megkaphatta, odasűg a fülébe, megsimogatja a nyakát, s arra a vad mén megáll, mint a bárány, s fel-

hagyja magát kötőfékezni. Egy ilyen jelenetet ábrázol képünk a város „*czifra ménes*“-éből.

A láthatárig terülő nagy pusztát nyárelővel tarkává teszi a rétek billió virága, vad repczétől, szírontáktól aranyos, zsályától lilakék, fűzénytől rózsaszín táblákon keresztül kanyarog a Hortobágy sötétzöld sással szegélyezett vize, a melyen az átvonuló országútat nagy kőhid köti össze. Mint a hagyomány mondja, e hidépítéshez a meszet borral oltották meg. Innen a hidon Debreczen felé nyúlik el a hortobágyi csárda, a népdalok és betyármondák hirhedett tanyája, vásárra járó kalmárok, iparosok pihenője. Hajdani híreből nagyon alá szállt már: a kalmárok vasuton utaznak, a betyárt gyapjut fonni tanítják Illaván, s a népdal is a „gőzös“-ről énekel már. Csak a városból kijáró urak multságának vig kedve támaszt még zajt a hortobágyi csárda falai közt néha.

De vajmi más képet mutat a hortobágyi pusztá a kánikulai forró hetek után. A mező fakó színt öltött, a szikes agyagtalaj összeropedezett; az állatok éhesen bögnék s vadul nyargalásznak az üldöző bogár fellegek elől, a kútgépek járnak alá s fel, keresve a kút fenekén maradt iszapos vizet. Az erek, a locsogók kiszáradva, medreik a marhanyomoktól ripacsossá gázolva. A sziksó nagy téreken messze világít, s ha a forgó szél felkavarja, nyár derekán hóesőt utánoz. Maga a Hortobágy vize is messze kinnhagyta buglyos zsombékjait, s lapos békatekenőit s összehuzódott békalencsés pocsótává. Az egész pusztá alszik és álmodik. Álma, a délibáb, hullámbányó tengert mutat a láthatáron, zöld szigetekkel, lebegő városokkal, a melyek lefelé fordult tornyaikhoz nőttek; ritka ünnepnapjain egész tündérpalotákat vet fel.

Ezt a légvár-pompát mind a nap hevétől átfűlt szikes talajnak köszönhetni, mely ott, a hol termő szik van, csak legeltetésre való, a hol pedig vad szikbe megy át, sajátságos növényzetén kívül semmi másnak helyt nem ad. Hajdan itt gazdag sziksó-gyárak voltak; de azokkal most mind felhagytak s a vad sziket iszapolással telekesítik.

Egészen másnemű képet mutat Debreczen környéke az éjszak-keleti táján. Nagy-Várad felől pompás kőút vezet a messziről feltűnő kettős tornyok, pipázó gyárkémények nagy városa felé. S az út mentében gazdag szántóföldek az újabb mezőgazdasági ipar terményei: dohány, repczetáblák váltogatják egymást. Kertek, facsoportok közül sűrű tanyák fehérlenek elő, a százados őserdő néhol az utat kíséri, de a vége a láthatáron vész el.

A tisztásokon kaszált rend, felgyűjtött szénaboglyák, majd gyümölcsös kertek, szőlők, veteményes táblák, dinnieföldek huzódnak össze, a melyeket kertekkel körített nagyvárosi villasorok váltanak fel végre. Itt már a barom nem legel szabadon, hanem ékét, szekeret húz, s az erős spanyolfajló ötével, hetével a nagy nehéz társzekér elé fogva, tiz, tizenkét napszámmal a szekéroidalon, vágat a szekérmarasztó homokon keresztül. Van itt a fekete, buzatermő homoktól kezdve a futó homokig minden; de az mind meghódítva a mívelés által. Megköti a laza homokot a 26 ezer holdra terjedő Nagy erdő, melynek területén 17 ezer holdat tevő kaszállók, szántóföldek vannak elszórva. Itt látni Debreczen mezőgazdaságát, a melynek rendszerét hogy megértse az ember, szükséges megismerkednie azzal a sajátságos birtokközösséggel, a melyhez hasonlót sehol az országban nem találunk. Debreczen városa maga egy nagy földbirtokos. Szerzett pusztáinak területe 166 ezer hold; de a szomszéd hatóságok területén birtokolttal együtt felmegy 20 □ mértföldre. E roppant birtok jövedelméből tart fenn a város minden egyházat, iskolát, jótekonysági, közmívelődési intézményeket, színházat, kórházakat, fedezi a közigazgatást s mindezekre debreczeni lakos semmi községi adót nem fizet.

És ezenkívül három nagy pusztája a városnak, a legjobb termőföld, ki van osztva a polgárság között azon arányban, hogy minden 8 öl belsőtelki házhely után jár 300 öl tanyai föld. Az minden háznak örök tulajdona. A szántóföld együtt jár a házzal. *Külön sem a házat, sem a földet nem volt az utóbbi évekig szabad eladni, s ma is csak debreczeni polgárnak szabad azt megvenni.* Éként meg van tartva a középbirtokos osztály; mert nagy földbirtokot csak úgy vásárolhatna össze valaki, ha egész utca házat hozzá venne a városban.

Igy szolgál közhaszonra a Nagy erdőségek fája is, s abban a legutolsó zsellér is részesül. A hortobágyi legeltetési jog is kiterjed mindenkire a ki csak állatot tart; hanem a földbirtokban csak a 6.300 városi ház tulajdonosa részesül. Ezek között sok a kis iparos, a ki a műhelyétől vonja el az időt, hogy földjét megkapálja: mind a két mesterségének világos kárára. A gőzcséplőgépek zakatolása azonban már hirdeti az újkort s a hosszú vasútvonal, mely végig fut a város nagy határán, keresztet húz a multak szokásain át.

Előttünk áll az „új Debreczen“.

Nagyban, általánosságban most is az, a mi hajdan; de részleteiben egészen újjá teremtve. A mult századok sövénybástyái, agyag őrdűczai rég

eltűntek nyomtalanul; de még a század közepe táján is oly szép hírbém állott *nagy-fahidról* is csak a hagyomány beszél már. Hogy ott a főutcán; végig, egész a főtemplomig (nem keresztben, hanem hosszában) vonult el egy rengeteg *dobogó*; deszkából, faczölöpökön álló, beborítva a feneketlen sarat; a szekerek ezen a negyedfél öl széles hidon közlekedtek; mikor pedig nyáron felszáradt minden látyak, akkor két kapuval elzárták a hidat. Később felváltotta ezt a téglá, majd az 50-es években a fakoczka-burkolat. Most ez a szép egyenes főutca szélesen ki van kövezve trachittal, a gyalogjárói aszfaltozva, s két gyönyörű fasor szegélyezi végig. Az utca befele haladva folyvást szélesedik, úgy, hogy a főtemplom és városház előtt már magába öleli az egész piactot. S a főutcát és a nagy tért most már díszes emeletes házak, paloták foglalják be; azok közt a nemzeti színház, s a város újon épült nagy vendéglője, a Bika. Gázvilágítás van az egész városban. Az üres terek díszfákkal beültetve. A régi jóbul csak az örökölt meg; a mi legkíváncsabb: a régi boltfeliratok. A czégeken csupa magyar nevek. Az őscsaládok, a városi előkelőség mind ott *ragyog* nem a *nemesi czímek*eken, hanem a *boltczímek*eken. A kereskedelem és ipar világában most is a régi magyar családoké a vezérszerep, csaknem a kizárólagosságig; s ha idegen név vetődött közéjük, az bizonyosan nagy érdemeiért lett befogadva, s ivadéka buzgóbb magyar még az autochtonoknál is.

Debreczen nem csak *gazdag város*, hanem *gazdag polgárok városa*, a hol a köznép is jól él. Mutatja a termete; az ábrázatja.

* * *

Azt mondtuk egy helyütt, hogy Debreczennek egy fellelővára volt; a *collegiuma*. (Igy híja azt most is minden ember.) A templom és az iskola azonos eszme a protestansoknál: a templomban a népet oktatják, s minden beöltözött diák egyuttal legátus, a ki hirdeti az igét.

Az egész piact mélyét betöltő két tornya nagy templom alapjában a régmúlt századokig viszi fel eredetét; s talán azonos a hajdani Szent-András egyházzal. Hatezer lélek fér el benne. Belsejét semmi festés nem díszíti, egyedüli pompája a nagy orgona. Az is nagy ellenkezés mellett mehetett be oda. Még kriptája sincs. Sokszor elpusztította a tűzvész, de legjobban az 1814-iki, a mikor még a harangjai is elolvadtak; azóta épült újra. Egyszerű, csupán nagysága által megkapó építmény.

A collegium sem az, a mi a régi volt. A korszellemnek a régi szajáságos intézmények áldozatul estek. A hajdani *senior*nak zsinóros

dőlmányú, hajporos, tászlis, háromszegletű kálapos mintáját arczképben őrzí az iskola muzeuma. Oda van elhelyezve a nevezetes *nagy bot* és *kis bot* is; még most is akadnak diákok, a kik a tizenhét fontos „gerundiumot” felkézzel megemelgetik; de az „ad arma!” nem hangzik többé, mely a „machinistákat” a tűzvész oltására riasztá: ma azt a rendes tűzoltó-csapat végzi. A tóga is elmúlt; a sábeszteklivel, a latinusokat kinzó egyenruhá; s vele együtt az a sok adoma a mindig élczes, mindig fufangos bennlakó diákról; a vándor-legátusról és mendikásáról; a mikor a diáknak nem volt szabad színházba, táncmulatságba járni, éjjel a collegiumból kimenni; azért mégis megtette: a magas kőfalon keresztül mászott, vagy végig járt a collegium tetején s *lunatikus* hirbe hozta magát. E collegiumból került ki a magyar nemzetnek egy egész tudós phalanxa.

1550-ben alakíttatott át ez iskola protestáns collegiummá. Nyolcz év múlva már a Wittembergből hívott *Méliusz Péter* virágzásra emelte. A Kassáról ide menekült *Huszár Gál* magával hozta könyvnyomdáját s attul fogva lett *Debreczen* az irás szerint „*Magyarország s Erdély világosító lámpása*”. Még nagyobb lett az emelkedés, midőn a XVII. század közepén a török elfoglalta *Nagy-Váradot*; az ottani collegium elpusztult; tanulói és tanáraik *Debreczenben* találtak új Helikont. Majd a hadjáratban semmivé tett *pápai* collegium is ebbe olvadt bele, a *pataki* Erdélybe vándorolt; úgy hogy sok ideig egész Magyarországnak ez volt az egyetlen protestáns tanintézete. Majd a szellemi színvonal is magasabbra hágott *Maróthy*, a híres arithmetikus alatt. 1797-ben már minden tárgyat magyar nyelven tanították, kivéve a jogot; mely latin nyelvű maradt.

A sok nevezetes tanár között egynek az emlékét különösen megőrkíté: a népmonda: *Hatvani Istvánét*, a magyar *Faustét*, Minthogy a róla támadt mondakör, tudtunkra az *egyetlen kálvinista eredetű ördögge*, helyén leendő azt itt megismertetni. *Hatvanit* a népmonda a szellemek varázsfejedelmévé teszi; ki egy nagy bűbajos könyv által gyakorolja fölöttük hatalmát; s emberfeletti csodákat mível: meghívott vendégeinek elhozatja a török szultán asztaláról az egész lakomát s az nap a szultán nem kap enni; de az elhozott narancsfákról nem szakíthatnak gyümölcsöt a kíváncsi asszonyságok; mert a hozzányulásnál az illető hölgy férje feljajdul, hogy az ő orrát, fülét húzzák! Majd sétálni megy, pálczája végével négy lovas szekeret rajzol a homokba; arra felül s megelőzi rajta az előrevágtatott biró fogatát. A szidalmazó házasság barátinak akkora szarvakat növeszt, hogy az nem bírja a fejét az

ablakból visszahúzni; halottakat idéz a temetőben s megküzd az ördöggel. Az ördögnek különös kedve van a diákjait elvinni: *Hatvani* képét veszi fel s éjjeli előadásokat tart. A diákok hamut hintenek el a teremben s azon megismerik a reverenda alatt a sátán lúdlábainak nyomát, aztán elriasztják az „erős várunk nekünk az Isten!” éneklésével. Debreczenben egy egész család egy napon szerencsétlen véget ér: a kis fiu lekéseli csecsemő öcscsét s feltében a kemenczébe bűvik; az anya ráfűti a kemenczét, s a szerencsétlenség láttára kétségbeesik, felakasztja magát; a hazaérkező férjnek, családjá romlásának láttára, megszakad a szíve. Jutalom tüzetik ki a diákok közt az ez eseményt megörökítő epitaphiumra. Egy diák elnyeri azt e distichonnal:

*Infans, ut vervex, puerulus, nupta, maritus,
Cultello, flamma, fune dolore cadunt.*

Hanem ezt a verset az ördög diktálta neki, s jutalmul a diák lelkét kéri. *Hatvani* kijátsza a pokol királyát a „*cras*” fölirattal. Majd egy kedvencz tanítványát darabokra tépik a szellemek, kiket a feltárva talált varázskönyvvvel előidézett; *Hatvani* összerakja darabjait, s egy szellemet parancsol bele, aztán viszi az examenre; a szellem felel bámulatra méltón, hanem a mint egy tanulótárs az „Isten” nevét kimondja a háta mögött, az egész alak porrá omlik. Végre maga *Hatvani* is rejtélyes módon elrepül a felhők közé. E mondakörben a tudományosság csodái vannak a varázslat bűvhatalmával felruházva, az egész jellemzi azt a kort, a melyből az leszármazott.

Ma már a collegiumban külön theologiai és jogi-akadémia van, a modern felsőbb tanintézetek kívánalmai szerint; tanszékei kitűnő tanárokkal betöltve, természettudományi és régiségi muzeummal, nagyszerű könyvtárral, gyűjteményekkel berendezve; a felsőbb osztályokban négyszáz tanulóval, míg az összes osztályok tanulói száma felmegy másfél ezerre. A bennlakás még megvan; de a collegium nem zárda többé. A legátus művelt ember, s a kis diák nem mendikás már; a „semper” leves is megjavult, csak a mindennapi kenyeret híjják „brúgó”-nak. A nagyszámu beneficiumok sok szegény ifjúnak teszik lehetővé tehetségei tudományos kiképezését. A collegium alaptőkéje 1745-ben volt 10 ezer forint: ma már egy millió.

Innen származott ki egész raja a reformált hitet hirdető lelkészeknek, a magyar tudományosságot nagy sikerrel terjesztő íróknak, a kiknek összeségét ő 18-ik század végén és századunk elején a „*debreczeni iskola*”

név alatt ismeri a magyar irodalomtörténet. Ez az iskola tartá fenn a népies, egyszerű magyar nyelv jogát az irodalomban, szemben a nyelvújítókkal. Innen támadt elő *Fazekas Mihály*, a *Ludas Matyi* szerzője, és *Csokonai Vitéz Mihály*, Petőfi előtt a magyarok legnépszerűbb költője, kinek *Izsótól* készített ércszobra ott van felállítva a collegium mögötti parkban. Ez iskolából került elő az első számbavevő *magyar nyelvtan* és az első *füvészkönyv*: amaz *Földi Jánostól*, ez *Diószegi Sámuel*től és *Fazekastól*,

Csokonay működését bővebben fogjuk ismertetni a magyar költészet rovata alatt, itt csak a *debreczeni iskola* legnagyobb hatást gyakorolt tudósait, íróit soroljuk fel, az említetten kívül *Sinay*, a *két Buday*, *Péczely* a történelemben, *Kerekes* a mértanban, *Lugosy* a magyar és keleti nyelvészetben, *Kuthy Lajos* a költészetben szereztek maguknak halhatatlan nevet. Ma pedig már egész hadkeretet képez a *Debreczenben* működő írók és tudósok összessége.

A *magyar színészet* is sokat köszönhet *Debreczennek*. Már 1798-ban ide jött Erdélyből az akkori első szintársulat *Debreczenbe*, s e látogatásait 1804-ig ismételte. Ez évben kapott ajándékba a debreczeni szintársulat gróf *Károlyi József*nétől egy teljesen felszerelt jelmeztárt, s ez vetette meg az alapját a magyar színészet díszesebb kiállításának. A színészeket a város fizette s az szerződött velük. A számadásokból kitűnik, hogy sohasem volt deficit. A színház ekkor a *Fehér ló* vendéglőben volt; majd a *csizmadia színben*. Adtak eredeti színműveket is s a külföldi írók legjobb műveit fordításban. Végre felépült az új színház a harminczados közön s ez volt 25 éven át *Debreczenben* a műzsák temploma, a magyar színészet fénykorában. 1861-ben az alkotmányos élet fellobbanásával elhatározta *Debreczen* közönsége egy állandó díszes színház építését, s négy év múlva pusztán a lakosság áldozatkészségéből, készen állt a pompás műzsacsarnok, mely kétszáz ezer forintba került. A színi idény ősz kezdetétől nyárig tart, mindig kitűnő társaság működése mellett, melynek a város subventiót ad. Most már saját nyugdíj-alapja is van elaggott színészek számára. A magyar dalról és zenéről is említést kell tennünk Debreczennél. Hogy az itt mennyire mívelve volt, bizonyítják azok a tanácsi határozatok, a melyek nagy csapások alkalmával a dalt és zenét városszerte eltiltották; majd a század elején az az engedmény, hogy a diákok zenekarának szabadság lett adva a színházi előadások alatt muzsikálni, de csak polgári ruhában.

A debreczeni „Kántus“ olyan híres volt, hogy temetésekre messze

föld kívánta megjelenését, Budapesten is szerepelt. A vakációkra hazatérő diákok évtizedeken át terjesztették a legnépszerűbbé vált dallamainkat, a Csokonay dalait: „Földiekkal játszó égi tünemény“, „Oh Tihálynak riadó leánya“, „Este jött a parancsolat“, a páratlanul szép bordalt: „Múlik, mint az árnyék, ez az élet“, s hogy a dalt a népszerű ellenzék eszköze gyanánt is felhasználták, bizonyítja a „Dongó“ története, mely verset a „vas-kalaposok“ ostromozására énekelték utczaszerte. Debreczenben kidobolták, Hogy a Dongót ne danolják! Csak azért is Dongó!“ A zenevilágban országhíré alakja volt Debreczennek Bihari, kinek utólríhetetlen szép dallamos nótái között legnevezetesebb a 40 emberes toborzó dál.

* * *

A hogy leirtuk *Debreczen* jellemző különlegességeit, melyek számára oly kiváltságos hírt szereztek, áttérünk azokra az intézményeire, melyek már az ujkor követelményeinek megfelelő nagyobb várost jellemzik.

A felekezeti feltékenység rég megszűnt már; a kálvinista hívek nagy templomán, kis templomain, azok között a nevezetes „ispotálytemplom“-ön kívül, a kátholikus híveknek is ott áll kettős tornyú *Szent-Anna* temploma, s a Mózeshitűeknek két zsinagógájuk van. (Még százötven évvel ezelőtt a szerzeteseknek is a városon kívül kellett tanyázni sátor alatt, oda küldtek ki nekik élelmét, s a hittérítő, a kit Bécsből küldtek oda, azzal a jelentéssel tért vissza néhány év múlva, hogy „köszönjétek meg, hogy magamat is át nem térítettek“.) A *kegyesrendiek* által vezetett *algymnasium* egyenlő színvonalon áll a protestánsok középiskolájával. Minden felekezet maga tartja fenn az iskoláit, a tanárok nagy száma egész társadalmi osztályt képez, az elemi iskolák, mint a közműveltség vártái, egész a Hortobágyig kihatolnak, a puszta számára is van kettő. A nőnevelésre szolgál egy felsőbb és több kisebb nevelőintézet. Azonkívül van a felekezetnélküli reáliskola, melyet a város tart fenn. Következnek a szakiskolák: a tanítóképezde, a királyi gazdasági tanintézet, nagy terjedelmű mintagazdasággal; földművesek, gazdák iskolája. Ezt az egyet tartja fenn az állam, a többi mind a város saját erején gyarapodik.

A szellemi műveltség az alapja az anyagi jólétnek is. Napjainkban már a mezőgazdaság is tudomány; az ipar, kereskedelem még inkább az. A krónikák feljegyzése szerint az első nemes gyümölcsfák őjtóágait a külföldi akadémiákon járt tanárjelölt diákok hozták haza Debreczenbe. A haladó műveltség nyomai láthatók folyton mező-, kert-, erdőiparban,

állattenyésztésben épen úgy, mint a műhelyi és gyáripárban. Részletesen kimutatni a Debreczen lakosságának 12 százalékát tevő iparúzők működését e cikk korlátolt tere nem engedi; elég annyit megerősitenünk, hogy ha egy-egy ipari ágat a változó izlés, vagy az olcsóbb cikk versenye elnyom, emelkedik fel helyette más; s új piacot keres. Például a hajdan virágzó szövőipart ma már egyetlen egy takács képviseli, s a 800 *csizmadia* mellett támadt 400 *czipész*, a szalámi-gyártás azonban versenyez az olaszországgal; a hajdan híres pipagyártás csökkentével emelkedett a tégl- és fazekas-ipar, a timárság hanyatlott; de az asztalosság gyarapodott. Elősegíti az ipart a kifejtett kereskedelmi szellem, mely Debreczent az egész országgal, sőt a külfölddel is összeköttetésben tartja. S iparnak, kereskedelemnek úgy, miként a mezőgazdasátnak, életvért kölcsönöznek az egész séges pénzüzetek, takarékpénztárak és bankok.

Igy találjuk együtt Debreczenben az ősi hagyományokat egymás mellett az újkor vívmányaival: a nyikorgó szárazmalmot a gazdag osztalékot fizető gőzmalommal; a *csizmadia* kapálta kukoricza földet a kultúr-növényeket termő mintagazdasággal; a „karczost“ termő homoki szőlőt a francia gyümölcskertészet mellett; a pipaczéhet a casinóval szemközt; a télivér ménest és a talyigás „lú“-t; a peregrinust, a ponyvairót és az akadémia tagját; a nagykereskedőt és a kupeczet; a magyar társadalomnak a magasságát és mélységét; de a mely minden ízében magyar és önmagától termett. A mi tetszetős és a mi zordon benne, az mind magából a vegyítetlen magyar elemből fejlődött ki.

Ez őseredeti magyar népet képviselik a debreczeni jelleges alakok. Mellőzve a tudományosan minősített társadalmi osztályt, mely sem műveltségére, sem viseletére sem életmódjára nézve semmiben sem különbözik egyéb nagy városaink lakosságától, s mely osztály igen nagy számbul áll; (Debreczen, mely azelőtt két megyében feküdt, ma már maga egy önálló megyének székvárosa; ennél fogva megyei és városi közigazgatást, államhivatalokat, honvédséget, hadparancsnokságot foglal kebelében, melyhez járul a tanárok, ügyvédek, orvosok, kereskedők, technikusok stb. nagy száma) e helyütt csak a népies alakok felmutatására szoritkozunk.

Legelső helyen járjal ezek előtt a debreczeni *civis polgár* (a hogy szereti magát nevezetni,) a ház és külső telek ura. Zömök, derekban kifejtett alak: fiatal korában karcú, nyalka termetű; arcza komoly, nevetésre nem mindig hajlandó; csak a jólélés *mia* gömbölyű, a mit mond, elébb

meggondolja, s aztán válogatott szavakkal fejezi ki. Kiejtésében is legjobban megközelíti a szinpadon és szószének használt magyar nyelvet; nem egykönnyen ismerkedik; a mért azt szokták mondani az olyan emberre, a ki nem látja meg, a kit nem akar, hogy „debreczeni szeme van“. Viselete egyszerű, kék posztó magyar ruha, régebben esős időben zöld krispin, veres gallérral, kezében hosszú pálcza, fején széles karimájú hegyesen gömbölyű kalap. Ezüst lánczot, gombot csak ünnepnap hord magán. A százerezes civis csak olyan viseletben jár hétköznapi, mint a többiek.

Vannak olyan családok, a melyeket nagy kiterjedésüknél fogva már „had“-nak neveznek. S a debreczeni „civis polgár“ czimét nem lehet csak úgy a maga kedvéből elfoglalni valakinek; még bele születni sem elég. Maga a civis polgár fia is csak akkor lesz azzá, ha leteszi a kemény, nehéz esküt, hogy a királyhoz, a hazához, Debreczen városához s mindenféle szabadságokhoz holtig hűséges marad. Akkor oklevelet kap s taksát fizet érte.

A debreczeni civis polgár — igen is — büszke: büszke a városára, a puritán erkölcsére, a vagyoni állására, az értelmiségére és az előljáróira; de a mellett tisztességtudó, mást megbecsülő, s vendégszerető, ámbár válogató.

Igen jól jellemzi az uralkodó vonásait a debreczeni civis polgárnak egy történelmi adoma. Mikoriban 1849-ben az oroszok főhadiszállása Debreczenben volt, Paskievics herczeg tábornagy a mellé rendelt magyar kormánybiztos kíséretében keresztül vándorolt a piacon. Nagy sár volt épen, s a száraz utat egyetlen deszka padló képezte. Azon jött szembe a tábornagygyal egy debreczeni civis polgár. Kitérni csakis úgy lehetett, ha egyik a két szembetalálkozó közül a padlóról a sárba kilép. A civis polgár nem lépett ki, hanem megállt, farkas-szemet nézve a hatalmas urral. A magyar kormánybiztos mondá neki: „Ez ő herczegsége Paskievics tábornagy!“ „Én pedig Kuczik János polgár vagyok“ felelt a rendíthetetlen férfiú és nem tért ki. „De *édes barátom*“, fordítá a beszédet jobbra a kormánybiztos, „az *illendőség* úgy hozza magával, hogy az idegen előtt kitérjen a magyar!“ „Az már más!“ szólt a jeles polgár s a mit a nagy templom előtt felállított ágyúütegért meg nem tett, megtette az „illendőség“ szóért: lelépett a padlóról a sárba.

A polgárság kevésbé jómódú osztályát legjobban feltaláljuk a vásáros sátorok alatt. Egy ilyen heti vásár a nagy piac közepén valóságos nép-

ísmei kiállítása a debreczeni typicus népalakoknak. Itt látjuk a hosszú ponyvasátor utcákban a tulipántos szűrök szabóját, a gubást, a cziprán kivarrótt bundák mesterét a szücsöt, a hatalmas csizmák szerzőit, kik most is külön színben árulnak, a fazekast mázos kancsóival: és a mi az emberi gyomor kielégítésére szolgál: egész sikátora a sertéshús érdemes feldolgozóinak, szalonnabástyák, kalbászhalmozok és vontcsövű szalámi ütegek közepett a hirhedett debreczeni mézesbábosokat; s a kiket legelőli kellett volna emlitenünk, Debreczen hatalmas termetű árusnőit; a fonatos béles, fánst kalács (dorongos fánk) sütőit, a kenyér, sült tök, sulyomáru — nem fehér, de piros — népséget; az örök idők számára készített pereczek *koszorús-költőnőit*, a kik között rendesen igen élénk hangon folytatott eszmecsere hangzik; a kiknek mind ősi joggal birt sátorhelyeik vannak, míg az aljasabb kofanép, a ki zsibvásári portékát árul, a melléktérekén gyékényre szorul; a vándorczigány és asszonya pedig már csak mozgó bazárt képez, vállán hordott árucikkeivel s a piacz arisztokrata kofái közt meg nem türelik. Végre kiegészíti a tarka képet az örök talyigás: az egylovadmagával ember számot képező valami, a kit a közmondás eként határoz meg:

„Kivül fürtös guba,
Kiben ember vagyon,
Mögötte talyiga,
Egy ló huzza nagyon“.

A nagy országos vásárokat aztán nevezetessé teszi a városon kívül tartott baromvásár, a hol a felhajtott állatok serege arról ad fogalmat, mikor egész népvándorlás megindul minden házi állatjával együtt.

Építkezés, háztartás alig különbözik más magyar városokétól; az újabb kor ebben is nagy változást hozott be. A főutcákat eméletes házak foglalják el, s a nádtetőt cserépfödélzet váltotta föl.

A népviselet is a divathoz idomul: a leányok már csak menyasszony fővel viselik a gyöngyös pártát, s a hajdan híres tornyos csipkés főkötő csak a régi matronák fején tűnik még fel; hanem a híres „mesterbálok“ban, különösen a hentes legények vigalmán még előkerül a régi népies pompa: a himzett kötények, a virágos vállfűzők.

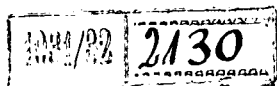
Igy van Debreczen a népszokásokkal is. Érdekes furcsaságoknak itt híjával vannak. Menyegző, temetés olyan, mint minden nagy városban: s a hogy ezeket a magyar nép általános jellemzésénél már leirtuk; még

annyival egyszerűbb a többinél, hogy a régen behozott puritanismus által felülről kezdve lefelé minden ceremonia gyökeresen ki lett irtva. Hanem mulatni tudnak, kedélyesen és kitartón. Legérdekesebb a „mesterbálok“-on a fiatal legények sarkantyú pengető magántáncza, mely még emlékeztet a hajdani verbunkosra, melyet elébb a férfiak járnak egyedül, a míg a két választott tánczmester mindegyiknek át nem adja a szive rózsáját, a választott tánczosnéját.

Népdal ritkán terem Debreczenben. Csokonai dalait, a diákok nótáit énekelték hajdan; de mindannyinál jobban a Szent Dávid zsoltárait, a csizmadia mustájának csattogása közben énekli: „Urám, Te nagy haragodbán!“

Debreczen a komoly emberek városa.

Jókai Mór.*

* E czikk irásánál felhasználtattak: Zelkő Dániel, Szűcs István, Géresy Kálmán, Szűcs Mihály, Tikos Imre, Török József, Békessy László, Török Gábor, Könyves Tóth Mihály, Király Ferencz dolgozatai.